

Луцій С. І.<https://orcid.org/0000-0002-9380-8986>

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка

Національної академії наук України

ВИДАВНИЦТВА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ: ІСТОРІЯ, ПОСТАТІ, ВИДАВНИЧІ СТРАТЕГІЇ

У статті подано інформацію про історію української видавничої справи в діаспорі другої половини ХХ століття. Ґрунтовно розглянуто формування національного інформаційного простору на трьох континентах світу. З'ясовано особливості видавничої діяльності української післявоєнної діаспори. У дослідженні робиться акцент на появі та функціонуванні українських видавництв у країнах Австралії, Америки і Європи. Авторка проаналізувала специфіку видавничих стратегій того чи іншого видавництва, їхню роль у збереженні національної мови та культури далеко за межами України.

Актуальність дослідження незаперечна. Саме видавничий досвід української діаспори сьогодні надзвичайно повчальний і корисний. Українські емігранти наочно проілюстрували, як видавнича справа може стати потужним чинником у збереженні історичної та культурної пам'яті, національної ідентичності.

Досліджень про видавничу діяльність діаспори небагато. Особливо бракує сучасних комплексних робіт про функціонування видавничого простору післявоєнної української діаспори в Австралії, Америці та Європі. Тому стаття стане ще одним кроком у вивчення цієї теми. Матеріали роботи мають практичне значення. Результати дослідження можна використати у викладанні курсів історії української літератури ХХ століття та курсів з історії видавничої справи.

У статті використано невідомі архівні джерела, зокрема листи, які зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Уведено в науковий обіг невідомі архівні матеріали про видавничу справу української діаспори другої половини ХХ століття.

Ключові слова: видавництва, діаспора, видавничі стратегії, історія, національна культура, ідентичність, видання, інформаційний простір.

Постановка проблеми. Формування професійного україноцентричного інформаційного простору – одне з першочергових завдань сьогодення. І саме видавничий досвід української діаспори надзвичайно повчальний і корисний, адже українські емігранти наочно проілюстрували, як видавнича справа може стати потужним чинником у процесі становлення національної свідомості, збереженні історичної та культурної пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджень про видавничу діяльність діаспори небагато. Інформацію про видавництва діаспори можна знайти у роботах таких діаспорних авторів, як Б. Кравців [7], М. Марунчак [13], В. Маруняк [14;15], в енциклопедіях української діаспори [3; 4]. Щодо сучасних досліджень, то це статті про видавництва діаспори в Америці та Канаді (до

Першої світової війни) [17] та роль книжки у збереженні національної ідентичності українців [1]. Нині бракує комплексних робіт про функціонування видавничого простору післявоєнної української діаспори в Австралії, Америці та Європі.

Постановка завдання. Мета дослідження – простежити зародження видавничої діяльності української діаспори другої половини ХХ століття, звертаючи увагу на появі та функціонуванні українських видавництв у країнах Австралії, Америки та Європи у першій половині ХХ століття. З'ясувати особливості видавничих стратегій того чи іншого видавництва, акцентувати увагу на їхній ролі у збереженні національної мови та культури далеко за межами України.

Матеріали статті мають практичне значення. Результати дослідження можна використати

у викладанні курсів з історії української літератури ХХ століття та курсів з історії видавничої справи, а також як основи для спецкурсу з вивчення літератури української діаспори у вищих навчальних закладах, під час підготовки монографій, статей, дисертацій, магістерських та курсових студентських робіт.

Виклад основного матеріалу. Видавництва української діаспори з'явилися на трьох континентах світу – в Австралії, Америці та Європі, щоб задовольняти культурні та інформаційні запити української громади. Українським емігрантам, які не мали належної матеріальної бази, налагоджувати видавничий процес у чужій країні було непросто. Попит на книжку був великий, однак українці мали досить обмежені фінансові можливості. Успішних українських видавництв із потужною поліграфічною базою, а також широкою мережею розповсюдження своїх видань було не багато. Та й значна кількість видавництв у діаспорі проіснувала недовго.

Українські видавництва в Австралії

У статті про видавництва діаспори в Австралії, вміщеній до «Енциклопедії української діаспори» висловлюється думка про те, що саме повноцінних українських видавництв з усіма атрибутами (поліграфічною базою та мережею збуту) в Австралії не було: «Автори або зацікавлені установи та організації самі видають свої публікації дуже обмеженим накладом і розповсюджують їх власними засобами, здебільшого у ближчому середовищі» [3, с. 53]. Продукція цих видавництв реалізовувалася переважно в Австралії, а за її межами розповсюджувалося усього 10–15% накладу видань. Нечисленними були й українські книгарні. Придбати друковану продукцію можна було в основному в малих кіосках, розміщених саме в українських установах.

Редакції газет почали першими видавати книжки, тому що мали мінімальні друкарські засоби. Так, протягом 1950-х років газети «Єдність» (Аделаїда) та «Вільна Думка» (Сідней) друкували твори українських авторів. У кінці 1950-х у Мельбурні Б. Ігнатів створив приватне видавництво, яке випустило кілька книжок, проіснувавши недовго. Українські книжки і брошури в Австралії також друкувалися під егідою Української висилкової книгарні (м. Мельбурн).

Українська центральна шкільна рада забезпечувала школи програми навчання та шкільними підручниками, друкуючи їх та продаючи в різні міста. Важливу роль у публікації навчальної літератури відіграло видавництво «Рідна мова», яке діяло

в Мельбурні протягом 1960–1970-х років. Шкільні читанки та підручники цього видавництва продавалися і поза Австралією, зокрема в Канаді, Бельгії, США, Великій Британії. Найбільшим попитом користувалися шкільні підручники та читанки, укладені Марією Олексіївною Дейко: «Рідний край» (1965), «Волошки» (1967), «Про що тирса шелестіла» (1969), «Рідне слово», «Євшан-зілля», «Буквар». Так, було видано 6 читанок для початкових класів українознавчих шкіл, а також в 1979 році українсько-англійський та англійсько-український словники у двох частинах, підготовлені М. Дейко разом із сином.

Крім видавництва «Рідна мова», українські книжки друкувало видавництво «Просвіта», засноване 1969 року в Мельбурні (власник УКЦ). Воно видавало художні твори, поточні інформаційні матеріали та релігійну літературу. Українська православна церква також друкувала свої релігійні видання при журналі «Праця і життя» у Канберрі. В Аделаїді з 1982 року діяло приватне видавництво «Книга» (керівник і власник М. Цюрак), яке публікувало передруки та оригінальні твори.

Завдяки ініціативі НТШ в Австралії було випущено кілька книг різного характеру: дитяча література, белетристика і науково-документальні твори. Серед друкованої продукції видавництва збірник «Українці в Австралії» (1966) та бібліографічні збірники С. Радіона. Цей автор опублікував частину ним зрадагованих та написаних у 1984–1989 роках праць циклостильним способом за сприяння представництва Української Могиллянсько-Мазепинської академії в Мельбурні. Деякі автори видавали свої твори власним коштом. Серед перших, виданих в Австралії українських книжок стала збірка новел В. Русальського (вид-во «Світ» Аделаїда, 1951). Книжки цього автора «Місячні ночі» (1945) та «Сонячні дзвони» (1946) уже побачили світ раніше в німецькому містечку Авгсбург.

У видавництві «Світ» прозаїк М. Лазорський видав збірку «Світлотіні» (1973); О. Барчинський опублікував у Сідней книжку оповідань «Самотність» (1988). Пласт, СУМ та ін. організації за власний кошт друкували освітньо-виховні матеріали. Деякі автори видавали свої твори у видавництвах Німеччини, Англії, Америки, Канади, після 1991 року в Україні.

Одним з організаторів української видавничої справи в Австралії був П. Кардаш. Він співзасновник та член управи Української громади Західної Австралії. З 1951 року – культурно-освіт-

ній референт української громади в Мельбурні, очільник міського осередку Спільки української молоді. П. Кардаш започаткував молодіжний часопис «Промінь», видавав альбоми «Ukraine and Ukrainians», «Ukraine, its History and its Art», журнал «Український екран» та молитовники й святкові картки. П. Кардаш був редактором-упорядником книги «Злочин» про Голодомор (вид-во «Фортуна», Мельбурн).

Важливу роль у видавничому процесі Австралії відіграли такі видавництва «Ластівка» та «Байда». Видавництво «Ластівка», одне з найвідоміших у Австралії, створив 1953 року в Мельбурні письменник, літературознавець, громадський діяч і видавець Д. Нитченко. «Ластівка» друкувала художню літературу, зокрема дитячу та мемуарну, українськими та англійськими мовами, а також збірники, навчальні посібники (за редакцією та з передмовами засновника) та відомий альманах «Новий обрій» (1954–1999).

У «Ластівці» з'явилися художні твори Б. Антоненка-Давидовича «Печатка», І. Багряного «Скелька», Л. Далекої «Легіт і бризи», І. Сірко «Голос крові», Б. Сібо «Літаючі самоцвіти», Д. Чуба «Вовчєня», «З новогвінейських вражень» «На гадючому острові» та його словники й дослідження «Український правописний словник» (1968), «Український орфографічний словник» (1985), «Борис Антоненко-Давидович», «У дзеркалі життя й літератури», «Люди великого серця: Статті, розвідки, спогади», «Листи письменників».

Ю. Ткач, онук Д. Чуба, продовжив справу діда, заснувавши 1978 року в Мельбурні видавництво «Байда», яке спеціалізувалося на виданні творів українських письменників англійською мовою та передруків українських творів. Так, в активі «Байди» нараховується 12 книг англійською мовою, низка оригінальних українських творів. Серед них – «Across the Bridge» («Через місточок») А. Дімарова (1977), «Because Deserters Are Immortal» («Шлях невідомого») І. Качуровського (1979), «Behind the Curtain» («За ширмою») Б. Антоненка-Давидовича, «Blood Brothers» («Брати по крові») В. Шевчука, «So This is Australia» («Так це Австралія») Д. Чуба (усі – 1980), «Hard Times» («Важкі часи») Остапа Вишні (1981), «Apostle of Immortality» («Апостол безсмертя») О. Бердника (1984); українознавчі видання: «Gegraphy of Ukraine» (1985), «Folk Instruments of Ukraine» (1987), «Folk Designs of Ukraine» (1999). Українською мовою у видавництві вийшло 5 книг: «Який Сава, така й слава»

(1979), «На прощу до рідної землі» (1984) і «Від Находки до Чернівців» (1988) Л. Богуславець, твори Л. Костенко та В. Симоненка.

Продукція «Байди» розповсюджувалася в Австралії, Україні, США, Канаді та Європі. Книгарня «Байди» видавала щорічні каталоги з двомісячними додатками й активно пропагувала україніку, завдяки професійним перекладам англійською та іншими мовами.

Репрезентативні чудово ілюстровані книжки-альбоми про Україну і діаспору ініціювало видавництво «Фортуна» (Мельбурн). Фахові праці українські авторів, в тому числі збірники (конференцій, симпозіумів), виходили при австралійських університетських видавництвах.

Варто згадати і про діяльність у сучасній Австралії українського видавництва «Sova Books» (Сідней). Засновниця – Світлана Яковенко. Спеціалізація цього видавництва – англійські переклади української художньої та нехудожньої літератури. Книжки про Україну написані англійською мовою, тому з ними може ознайомитися широке коло читачів. Кілька книжок присвячені українській кухні: «Смак України» («Taste of Ukraine»), «Традиційний Великдень: укр. великодні рецепти» («Traditional Velykden: Ukrainian Easter Recipes»). У видавництві «Sova Books» публікувалися також твори українських письменників, перекладені англійською мовою: Л. Старицької-Черняхівської, К. Поліщука, О. Сомова, М. Йогансена, М. Гоголя, П. Гайворонського. У видавництві з'явилися також історичні, культурологічні, народознавчі праці таких авторів, як М. Сумцов, М. Номис, П. Єфіменко, С. Яковенко та ін. Вийшли такі книжкові серії, як «Традиція на Тарілці» («Tradition of Plate») – про народні свята та рецепти страв та серія «Бібліотека українського науковця» («Ukrainian Scholar Library») (переклади творів українських письменників, науковців М. Сумцова, Ю. Липи, М. Номиса.) У 2019 році побачила світ книжка «Історія писанки» («The Story of Pysanka: A Collection of Articles on Ukrainian Easter Eggs»).

Загалом після переїзду з таборів Ді-Пі до Австралії за 45 років існування української громади на цьому континенті було видано понад 130 книжок. Ці видання були розраховані переважно на українського читача. Останнім часом кількість імпортованих книг з України до Австралії зростає. Українські видавці зробили значний внесок у збереження національної культури та ідентичності на австралійському континенті.

Видавництва української діаспори в Америці

Попри те, що з таборів Ді-Пі українські емігранти роз'їхалися на постійне місце проживання до Європи, Америки та Австралії, і адаптація до нових умов було досить складною, у 1950-х роках культурно-мистецьке життя українських емігрантів суттєво поживляється. За даними дослідників діаспори, «...у країнах Північної Америки поселилося 150–175 тис., Південної Америки – 35–40 тис., Західної Європи – 65–75 тис., Австралії – 25–30 тис. осіб» [5, с. 84].

На початку 1950-х років, як свідчать листи багатьох письменників, науковців, культурних та громадських діячів, проводилася активна робота щодо відновлення МУРУ. І хоча ці спроби виявилися невдалими, вони дали поштовх для створення нового літературного об'єднання українських письменників – «Слово», куди увійшли розпорошені по всьому світу письменники. Об'єднання українських письменників (ОУП) «Слово» у 1970 році нараховувало 150 членів, котрі активно друкували свої твори в періодиці чи окремими виданнями, тоді як МУР налічував близько 60 осіб.

Один із засновників, а згодом голова цього об'єднання, Г. Костюк у спогаді «З літопису літературного життя в діаспорі», наголосив на тому, що біля витоків «Слова» стояли такі письменники і літературознавці, як О. Буревій, Д. Гуменна, Ю. Лавріненко, Ю. Шерех. Під час обговоренні цієї ідеї особливе місце відводилося питанню створення при об'єднанні видавництва та пошуки коштів на його діяльність. [6].

У листі до І. Коровицького від 5 жовтня 1955 року Ю. Лавріненко розповів про шляхи реалізації такого проекту: «...Видавництво письменників чи їхня корпоративна організація? Чи те і друге? Це вагання відбилосся в проекті. Ми починаємо схилитися більше до корпоративної чи фахової організації, з обов'язковим видавничим додатком. А може, видавництво виділити в “дочерне” підприємство “Слова” з окремим правильником і окремим членством?» [18, с. 97–98].

У листі Ю. Лавріненка до У. Самчука від 31 березня 1959 року знаходиться пояснення, чому саме велася така активна робота щодо заснування «Слова». Найвагомішою причиною, яка спонукала організаторів пришвидшити цей процес, була саме видавнича проблема. Оскільки, за словами Ю. Лавріненка, УВАН і НТШ віддавали перевагу письменникам-класика, а сучасні твори так і залишалися в рукописах: «...Бачу, що Ви нічогісінько

не знаєте про один факт: УВАН-НТШ не включили були в свій перший плян ні одної книжки ні одного з живих на еміграції письменників. Хоч наша трійця (я, Гр[игорій] Олекс[андрович] і Юрій Вол[одимирович]) іменем МУР-у добила в Фонді Форда грошей на цю справу, подавши конкретний проєкт, та УВАН-НТШ напочатку нас обминула і список книг до видань склала інакший. Тільки після того, як ми у відповідь заснували “Слово” і оголосили в пресі, “що укр[аїнські] письменники не мають ніякого голосу у видавничій справі” і тому організують своє [видавництво] во (“Слово”), нас послушали та включили кілька живих письменників, в тому [числі] й Вас, до видавничого пляну. Доти в їхньому пляні були лише покійні автори, які вже не можуть просити гонорару. Зокрема, ми поставили категоричну вимогу включити бодай чотирьох: Самчука, Маланюка, Осьмачку і Гуменну...» [8, арк. 13].

«Слово» стало позапартійною організацією письменників, критиків, митців з різними політичними та естетичними переконаннями. (До організації не приймалися лише комуністи.). Під його егідою побачили світ художні твори та літературознавчі дослідження багатьох митців діаспори.

Історію видавничої справи діаспори в США важко уявити без таких видавництв, як «Америка» та «Свобода», які були засновані під час масової еміграції українців із 1880-х років до початку Першої світової війни. Українські поселенці в Канаді та Сполучених Штатах Америки (США) дбали в про духовний та культурний розвиток, про збереження національної ідентичності на чужині, тому засновували культурні товариства, гуртки, власні часописи та видавництва. Протягом 1896–1906 років «Свобода» видала серію популярних книжечок (45 назв), у 1914–1916 роках – просвітніх листків («Видання «Просвіти Українського народного союзу», 24 назви), згодом кількадесят брошур та книжки поза серіями; із 1915 (разом з Українським народним союзом) – низку англійських видань про Україну таких авторів, як М. Грушевський, Д. Донцов, Д. Дорошенко, Ю. Вернадський, Л. Мишуга, А. Драган. У 1963–1971 роках видавництво надрукувало англійське «Енциклопедію українознавства» (за редакцією В. Кубійовича).

У 1914–1918 роках у видавництві «Свобода» виходив журнал для дітей «Цвітка», із 1954 – журнал «Веселка»; протягом 1927–1933 років публікувався журнал для молоді «Juvenile Magazine». Видання «Свободи» користувалися популярністю у читачів Канади та Бразилії. 15 вересня 1963 року в місті Нью-Йорк український тижневик «Сво-

бода» відзначив своє 70-річчя. Колектив видання з цієї нагоди привітали президент США Д. Кеннеді та губернатор Н. Рокфеллер.

Видавництво «Америка» («America») (1912–2013) було створено при часописі-тижневику Союзу українців-католиків «Провидіння» (1912) з такою ж назвою в Нью-Бритені (штат Коннектикут), із 1914 року часопис виходив у Філадельфії. Крім часопису, у друкарні публікувалися книги, альманахи, календарі і твори художньої літератури. Тут побачили світ твори та наукові праці таких авторів, як О. Керч, В. Дорошенко, Н. Полонська-Василенко, Б. Романенчук, Б. Кравців, Л. Полтава, М. Островерха, В. Лев, Г. Лужницький, О. Назарук, Л. Храплива, М. Стахів, Б. Лепкий, Й. Чаплинський, В. Радзикович, В. Волков, Л. Цегельський, Є. Зиблікевич, Л. Шанковський та ін.

«Сурма» – українське видавництво, яке користувалося неймовірною популярністю в американських читачів. Славна історія цього видавництва віддзеркалює незламну історію усієї української еміграції.

У 1910 році Мирон Сурмач, пастушок із галицького села Желдець, прибув до США в пошуках заможнішого життя. Цілеспрямований і надзвичайно працьовитий, він викупив у газети «Свобода» старе друкарське обладнання і заснував видавництво «Сурма». Художні твори, афіши, календарі, плакати, рекламні буклети замовляли навіть іноземці, тому що продукція «Сурми» відзначалася високою поліграфічною якістю і привабливими цінами. М. Сурмач днював і ночував у цеху, контролював робітників, щоб якість продукції була високою. При видавництві працювала книгарня з такою ж назвою, у якій було багато не лише українських, а й американських відвідувачів. У цій книгарні, розташованій на Сьомій вулиці, завжди було людно. Сюди приходили українські емігранти, щоб поспілкуватися, підтримати один одного і згадати життя в Україні. Тут постійно проводилися цікаві майстер-класи. Усіх бажаючих українські працівниці учили розписувати писанки, вишивати, готувати українські страви, співати українські обрядові пісні. На стіні книгарні художник Федір Бражник зобразив українське село.

У крамниці, крім книжок, календарів, можна було придбати вишиванки, писанки, хустки, мед, кетяги калини, грамплатівки із записами українських пісень. М. Сурмач придбав також власний готель і радіостанцію. Книжкова продукція «Сурми» відправлялася у різні куточки світу,

зокрема Париж, Мюнхен, Прагу, Рим, Вінніпег, Торонто, Буенос-Айрес, Сідней та ін. У видавництві «Сурма» побачили світ художні твори А. Чайковського, В. Винниченка (5 томів), «Українські народні казки», шкільні підручники, історичні дослідження, переклади світової класики українською мовою: твори Г. Ібсена, К. Гамсуна, Л. Сінклера, Г. Бічер-Стоу, Р. Кіплінга та ін.

У каталозі за 1921 рік було заявлено для продажу твори 74-х українських і 20-ти зарубіжних авторів. М. Сурмач подбав про створення власної радіопередачі, купивши в мережі окрему радіовилу. На передачі запрошувалися письменники, співаки, проводилися творчі радіо конкурси. Ця радіопередача стала потужною популяризацією української культури, вона мала надзвичайно високі рейтинги. Правильний менеджмент і далекоглядні видавничі стратегії забезпечили видавництву довголіття, прибутковість і неабияку популярність. Завдяки «Сурмі» українська культура активно популяризувалася в Америці.

Загалом найбільша кількість українських видавництв знаходилася в саме Нью-Йорку: «Вісник» (1959), «Говерля» (1950), «Життя» (1960-ті), «Наша Батьківщина» (1962-1974), видавництво «Смолоскип» (1967) ім. В. Симоненка, «Мета» (1980-ті), «Вільна думка» (1991) та ін. Ці видавництва друкували художні твори, науково-популярну літературу, деякі, як скажімо «Говерля», українські підручники та дитячі книжки.

Видавнича діяльність на теренах Канади ґрунтовно висвітлена в дослідженнях М. Марунчака, насамперед у роботі «Історія преси, літератури і друку» [13]. Варто наголосити, що особливою популярністю в цій країні користувалася продукція таких видавництв, як «Нові дні», видавництво І. Тиктора.

У Латинській Америці також активно налагоджувалася видавнича діяльність. Переважна більшість українських емігрантів оселилася в столиці Аргентини – Буенос-Айресі. У 1950 році тут налічувалося близько 30 тисяч українців. Тому Буенос-Айрес і став центром літературно-мистецького і видавничого життя. Тут виходили такі часописи, як «Українське слово» (орган «Просвіти»), «Наш клич» (орган «Відродження»), «Овид», «Життя», «Дзвін», «Мітла», «Пороги» та «Ucrainia Libre». «Овид» певний час видавав також «Літературну бібліотеку». Діяли відомі видавництва, зокрема видавництво М. Денисюка, «Перемога» С. Кравця, «Полтава» Д. Савчука й ін.

М. Денисюк, видавець, редактор, журналіст і громадсько-культурний діяч, який займався

видавничою діяльністю у Львові, Інсбруку, протягом 1948–1956 рр. у Буенос-Айресі, а потім переїхав до Чикаго. Він здійснив «Повне видання творів Тараса Шевченка» (1959–1963) у 14 томах, видав трилогію Б. Лепкого «Мазепа» у 6 томах, книжки «До сонця – до волі» Г. Лагодинської (1960), «Українці в Генеральній Губернії 1939–1941» В. Кубійовича (1975), твори Н. Королевої, У. Самчука, С. Парфанович, Ю. Тиса, З. Дончука та ін.

У видавництві М. Денисюка в серії «Літературна бібліотечка» побачив світ роман У. Самчука «Марія» (1952). У книжці було зазначено: «Цим виданням наше Видавництво вшановує 25-річний ювілей літературної творчості Уласа Самчука». Розпочинає книжку передмова Є. Онацького «Ні, зовсім не “хроніка”», у якій автор зазначає, що «Марія» Уласа Самчука – це історія (“хроніка”) не лише одного життя української жінки. Це правдива історія боротьби добра із злом, яку ведуть селяни, у котрих радянська влада одібрала увесь урожай.

Про написання згадуваної передмови та певні розходження її автора з видцем ідеться у кількох листах Є. Онацького до У. Самчука, які зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ у особовому фонді письменника (Ф. 195). У листі від 25 червня 1952 року літературознавець повідомляв прозаїку:

Дорогий пане Самчук!

На просьбу М. Денисюка написав я передмову до Вашої “Марії”, яку з великою приємністю ще раз перечитав. Чудесна ця книжка, і мені було приємно писати про неї» [9, арк. 1].

У цьому ж фонді є також 12 листів У. Самчука до М. Денисюка, написаних протягом 23 січня 1952 – 29 грудня 1954 рр.[11]. У листах постає справжня історія видання роману «Марія». У першому листі до М. Денисюка У. Самчук розповів про видання та переклади цього твору, які загинули під час війни чи були знищені радянськими спецслужбами:

«Дорогий Пане Денисюк!

Сердечно дякую за Ваші привітання, за Вашу увагу і Ваші до мене шляхетні почування. З приємністю надсилаю Вам один примірник “Марії” з другого її видання. Дуже прошу поводитися з тим примірником обережно, бо це майже один примірник того видання на цьому континенті. Я цікавий, чи вдасться Вам бодай довести переклад тієї книги до кінця. Бо всі інші переклади на німецьку, французьку та англійську мови завжди натрапляли на перешкоди. Німецький переклад згорів

уже у видавництві в Штутгарті. Був дуже добрий переклад доброго німецького перекладача...

Щодо видання якоїсь моєї праці у Вашому видавництві, то було б знов таки найкращі перевидати ще раз “Марію”. Ця книжка вже давним-давно розійшлася. Люди зі сходу, що найбільше читають, її зовсім не знають, також тут на американському континенті про неї більше чули, ніж читали. Так само невідома та книжка і молодому нашому поколінню на еміграції. Деякі труднощі могли б виникнути щодо гоноровання. Валюта країни, у якій Ви живете, у порівнянні з нашою валютою, дуже низька, і гоноровання винесло б Вам більшу суму. Без гоноровання я ніяк тепер не можу. Бо від цього залежить ціла моя діяльність на майбутнє, як літератора. Може, ви зможете гонорувати мене натурою. Тобто книжками. Повідомте мене скорше, на яких умовах Ви могли б ту книжку перевидати, а я тоді зроблю відповідні поправки в тексті, як також все до того необхідне. По використанню книжки, прошу мені її повернути.

На майбутнє я готую нові речі до видання середнього розміру, але поки що це не актуальне, бо я загнаний викінченням другого тому “ОСТ”, і будуть видавати його тут...

Дуже був би Вам вдячний, коли б Ви надіслали Ваш “Овид”. Передплату я вирівняв би якось натурою. “Марію” раджу Вам перевидати. Вона дуже добре піде – я в цьому переконаний.

Щиро Ваш вітаю» [10, арк. 1].

У видавництві «Перемога» (Буенос-Айрес) були опубліковані публіцистичні та художні твори таких авторів, як А. Височенко «СССР без маски» (1951), А. Запорожець «Большевизм (життя в ССРСР)» (1947), Є. Онацький «Очима душі – голосом серця: переспіви» (1956), М. Бербенець «Зруйноване гніздо» (1955), О. Запорожець-Девлад комедія «Обізналися» (1948), збірку нарисів та оповідань «В одвічній боротьбі» (1955), повістей «Гарбузова містерія» (1956), «Відсіч» (1957).

Важливу роль відіграли також видавництва Ю. Середяка та українська друкарня «Tajjeres Champio» Й. Кузьмича. (У післявоєнний час друкарня знаходилася при храмі василіан). Саме в цій друкарні протягом 1930–2000 років друкувалися «Українське слово», «Наш клич», календарі «Просвіти» та «Відродження» тощо.

Видавництво Ю. Середяка, яке, крім книжок, видавало гумористичний журнал «Мітла», проіснувало 42 роки. За цей час тут вийшло близько 150 літературних творів різних жанрів. Деякі книжки перевидувалися по кілька разів, бо користувалися великим попитом в українських чита-

чів. Протестантський священник отець М. Бахор був власником видавництва, яке спеціалізувалося на релігійній літературі українською мовою. Чимало аргентинських видань ілюстрував художник Б. Крюков, особливо активно співпрацював із видавництвами М. Денисюка та Ю. Середяка.

Загалом у країнах Америки видавниче життя було надзвичайно плідним і активним, а видавнича справа стала потужним чинником у збереженні національної та культурної пам'яті, а також засобом популяризації української культури на американському континенті.

Європа

Після створення 1945 року в Німеччині (місто Фюрт) організації українських письменників-емігрантів – Мистецького українського руху – літературно-мистецьке життя дуже поживалося. Як слушно відзначала С. Павличко, «за інтелектуальною насиченістю дискусій і творчими здобутками – це чи не найцікавіший період української літератури ХХ століття після 20-х років» [16, с. 238]. Зрозуміло, що нового імпульсу набула й видавнича діяльність українських митців, чії твори побачили світ у серіях «Золота брама» та «Мала бібліотека МУРу». За даними Г. Грабовича, протягом 1945–1949 років було надруковано «більше 1200 книжок і памфлетів з різних ділянок; коло 250 з них – це публікації оригінальних творів з поезії, прози та драми» [2, с. 49].

Протягом 1940-х років у Німеччині діяло багато видавництв: «Україна» (Новий Ульм), «Пу-Гу» (Авгсбург), «Орлик» (Мюнхен), «Нові дні» (Зальцбург), «Прометей» (Новий Ульм) та ін. Видавництво «Прометей» було організоване Р. Паладійчуком 1946 року у місті Новий Ульм. Саме в цьому видавництві побачили світ три збірки МУРу, альманах «МУР. Література. Мистецтво. Критика» (1946), художні твори та наукові дослідження І. Багряного, Т. Осьмачки, У. Самчука, С. Підгайного, Ю. Шереха та ін. Після переїзду до США Р. Паладійчук відновив там свою діяльність. При «Прометей» діяли часописи зі схожою назвою «Прометей» (Нью-Йорк) та «Український Прометей» (Детройт).

Під назвою «Пу-Гу» в Авгсбурзі функціонували видавництво та універсальний ілюстрований розважальний тижневик, на сторінках якого українські читачі могли знайти різноманітну інформацію зі сфери політики, науки, мистецтва, літератури, спорту, кіно та ін. Окрім згаданого журналу, видавництво друкувало художню літературу.

Видавництво «Дніпрова хвиля» (засновник О. Вінтоняк) розпочало свою діяльність

1953 року. Воно друкувало літературу історичного спрямування. За двадцять років тут з'явилося понад 65 видань: переважно історичні дослідження та художні твори. Це і двотомник «Нарис історії України» Д. Дорошенка, «Люди старої України» О. Оглоблина, «Запоріжжя XVIII століття» Н. Полонської-Василенко, «Гетьман Пилип Орлик» Б. Крупницького, «Андрій Войнаровський» Л. Винара, та ін., а також історичні романи М. Лазорського «Гетьман Кирило Розумовський», «Степова квітка» і «Патріот», Ю. Радзиковича «Полум'я» та «Лукуллові скарби», П. Феденка. «Amor patriae» («Любов до батьківщини»).

Видавництво «На горі» було засноване 1955 року І. Костецьким та його дружиною Е. Котмаєр. За словами Б. Кравціва, «видавництва такого мистецького діапазону, тематичного засягу і з такою продукцією, і до того розрахованого на обмежене коло аматорів, в українському книжковому русі ще не було» [7, с. 57]. Видавництво «На горі» спеціалізувалося на виданні модерністських творів зарубіжних та вітчизняних письменників таких, як В. Шекспір, Е. Павнд, Т.-С. Еліот, П. Верлен, С.-Є. Лец, Д. Аліґ'єрі, Ш. Бодлер, Р. Тагор, О. Зуєвський, В. Барка, В. Вовк, В. Лесич. 1957 року побачила світ (українською та німецькою мовами) антологія модерної української поезії «Weinstock der Wiedergeburt: Moderne Ukrainische Lyrik». Варто зазначити, що твори зарубіжних письменників з'явилися у перекладах В. Барки, М. Калитовської, Б. Лепкого, Т. Осьмачки та ін. Усього вийшло понад 35 назв книг накладом від 200 до 700 примірників.

Загалом, за підрахунками В. Маруняка, у Західній Німеччині «в роках 1952-1975 працювало 11 українських видавництв, з чого – десять в Мюнхені, і одне в Новому Ульму, та 5 друкарень» [14, с. 43]. Дослідник називає такі видавництва, як «Українське християнське видавництво», «Українське католицьке видавництво», «Українське видавництво», «Дніпрова хвиля», «Сучасна Україна», «Українські вісті», «Молоде життя», «Сучасність», «Інститут літератури», «На горі». Важливу роль у видавничому процесі протягом 1950-1970 рр. відіграли друкарні «Ціцеро», «Біблос», «Логос», друкарня «Українських вістей» та друкарня П. Балея.

На динаміку видавничого та літературно-мистецького життя в Західній Німеччині вплинув переїзд українських митців та видавців із таборів Ді-Пі на постійне місце проживання в різні країни. Тому культурні сили української еміграції розпорозилися по трьох континентах. Як слушно відзначив польський дослідник Ю. Лободовський,

інтенсивна еміграція в кінці 1940-х років пригальмувала й видавничий процес. Однак у 1950-х починають діяти часописи і видавництва в тих країнах, де оселилися українці: «З видань, що появляються тепер, занотуємо передусім філадельфійський двомісячник “Київ” і недавно зложений в Нью-Йорку за редакцією Юрія Косача місячник “Обрії”. У Аргентині виходить двоє видань – “Пороги” і “Овид”; у Канаді – “Культура і освіта” і “Нові дні”. Усі ці видання борються з поважними фінансовими труднощами...» [12, с. 5].

Однак чимало видавництв так і залишилися в Західній Німеччині.

Історію видавничої справи українського зарубіжжя не можливо уявити без лондонської «Української видавничої спілки» та «Нашого слова». І цей перелік українських видавництв в країнах Європи можна продовжувати й далі.

Висновки. Видавнича справа в діаспорі – вагома сторінка національної культури. Вивчення історії створення видавничого простору за межами України – одне з ключових завдань нашої гуманітаристики. Звичайно, така широка тема потребує не одного монографічного дослідження. Тому в нашій роботі лише означено основні вектори у вивченні цієї теми, а також окреслено ключові проблеми, які потребують першочергового осмислення. Особливо цікаво й перспективно порівняти особливості формування видавничого простору діаспори до часів здобуття Україною незалежності і з 1991 року до наших днів. А стаття «Видавництва української діаспори: історія, постаті, видавничі стратегії» про особливості видавничої діяльності української післявоєнної діаспори стане іще одним кроком у розробці цієї теми.

Список літератури:

1. Антонюк Т. Навчальна книга в українській діаспорі як фактор збереження етнонаціональної ідентичності. *Українознавчий альманах*. Київ : Міленіум, 2016. Вип. 19. С. 101–107.
2. Грабович Г. «Велика література». *Сучасність*. 1986. Ч. 7–8. С. 46–80.
3. Енциклопедія української діаспори / Ред. В. Маркусь. Том 4: (Австралія-Азія-Африка). Київ--Нью-Йорк-Чикаго-Мельборн, 1995. 264 с.
4. Енциклопедія української діаспори / Ред. В. Маркусь та Д. Маркусь. Том 1: США. Кн. 1 (А-К). Нью-Йорк : НТШ в Америці, 2009. 433 с.
5. Заставний Ф. Українська зарубіжна діаспора. *Дзвін*. 1991. № 8. С. 83–88.
6. Костюк Г. З літопису літературного життя в діаспорі. Мюнхен, 1971. 48 с.
6. Кравців Б. Видавництво «На горі» і його творці. *Сучасність*. 1963. № 7. С. 53–58.
8. Лист Ю. Лавріненка до У. Самчука від 31 березня 1959 року. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ (далі ІЛ.). Ф. 195. Од. зб. 1212. Арк. 13. (*При цитуванні діаспорних видань повністю зберігається мова оригіналу*).
9. Лист Є. Онацького до У. Самчука від 25 червня 1952 року. ІЛ. Ф. 195. Од. зб. 466. Арк. 1.
10. Лист У. Самчука до М. Денисюка від 23 січня 1952 року. ІЛ. Ф. 195. Од. зб. 466. Арк. 1.
11. Листи У. Самчука до М. Денисюка 23 січня 1952 – 29 грудня 1954 рр. ІЛ. Ф. 195. Од. зб. 466. 12 арк.
12. Лободовський Ю. Українська еміграційна література. *Сучасна Україна*. 1952. 4 трав. Ч. 10. С. 5.
13. Марунчак М. Історія преси, літератури і друку піонерської доби. Вінніпег, 1969. 284 с.
14. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій: Т. I. Роки 1945–1951. Мюнхен, 1985. 405 с.
15. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій: Т. II. Роки 1952–1975. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 1998. 128 с.
16. Павличко С. Дискурс українського модернізму: монографія. Київ : Либідь, 1997. 360 с.
17. Савчук Г. М. Видавнича діяльність української діаспори у США та Канаді до Першої світової війни. *Наукові записки [Української академії друкарства]*. Серія : Соціальні комунікації. 2015. № 12. С. 100–107.
18. Шестопалова Т. П. На шляхах синтезу думки (*Теоретичні засновки спадщини Юрія Лавріненка*). Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 320 с.

Lushchii S. I. PUBLISHING HOUSES OF THE UKRAINIAN DIASPORA: HISTORY, KEY FIGURES, PUBLISHING STRATEGIES

The article provides information on the history of Ukrainian publishing in the diaspora in the second half of the 20th century. The formation of the national information space across three continents has been thoroughly examined.

The peculiarities of publishing activities of the Ukrainian post-war diaspora have been identified. The study focuses on the emergence and functioning of Ukrainian publishing houses in Australia, Americas and Europe.

The author analysed the specifics of the publishing strategies of various publishing houses and their roles in preserving the national language and culture far from Ukraine.

The relevance of the study is undeniable. The publishing experience of the Ukrainian diaspora today is extremely instructive and useful. Ukrainian emigrants clearly demonstrated how publishing can be a powerful factor in preserving historical and cultural memory and national identity.

There are few studies on the publishing activities of the diaspora. There is a particular lack of contemporary comprehensive works on the functioning of the publishing space of the post-war Ukrainian diaspora in Australia, Americas and Europe. Therefore, this article will be another step in studying this topic. The materials of this work are of practical importance. The results of the study can be used in teaching courses on 20th-century Ukrainian literature and courses on the history of publishing.

The article uses unknown archival sources, in particular letters stored in the Department of Manuscripts and Textology of the T. H. Shevchenko Institute of Literature. Unknown archival materials on the publishing activities of the Ukrainian diaspora in the second half of the 20th century have been introduced into scientific circulation.

Keywords: *publishing houses, diaspora, publishing strategies, history, national culture, identity, publications, information space.*

Дата першого надходження статті до видання: 05.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026